

B Y D R A G E voor de memorie van overgave van den Resident S. J. M. van Geuns, voorzover betreft de afdeeling Midden-Celebes, bevattende een overzicht van de gebeurtenissen van 13 Mei 1903 - 1 Juni 1906.

13 Mei 1903 bestond de afdeeling Midden-Celebes nog niet. De aan Straat Makasser gelegen kust dier afdeeling, bestaande uit de toenmalige afdeelingen Paloebaai en Tolitoli, ressorteerden nog onder het Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. Het Oostelyke stuk was de toenmalige afdeeling Tominiboet der residentie Menado.

Ik was in dien tyd controleur der Tominiboet. In Augustus 1901 kwam ik in de residentie Menado, door de Regeering gezonden, speciaal voor het werk in de Tominiboet. Het doel myner zending was in de kustlandschappen der Tominiboet en het binnenland der Possostreek de belemmeringen weg te nemen, welke de gestadige inwerking van onzen invloed op het volk aldaar verhinderden.

De Tominiboet was geen onbekend land. De O.I. Compagnie had eene versterking te Parigi, waaraan ontleend is de naam Lodji /van Loge/ van de kampong gebouwd rondom de muren van het fort. Uit Mooetong haalde de Compagnie goud in kleine hoeveelheden. Oude hollandsche dubbeltjes, zware koperen helmen, in-eengestorte muren, vervormde Hollandsche woorden zyn te delven uit die periede. Invloed op het leven van het volk hebben de oude hollanders niet uitgeoefend. De herinnering aan dien tyd is als weggevaagd. En ook onze latere aanrakingen hebben weinig sporen achtergelaten.

Het gewezen lid in der Raad van Indie Michielsen

heeft

heeft als jong ambtenaar van Gorontalo's kust uit toezicht uitgeoefend op de Tominiboct en de Resident van Menado Jhr. van der Wyck bezocht evenals de heer Michiels en het Possomeer.

Wy hadden geen inzicht in de toestanden dezer streken en toen, om vreemdelingen voor te zyn, de ass. res. Baron van Hoëvell zich beyverde betrekkingen aan te knopen met de landen der Tominiboct, was de Nederlandsche staat er nagenoeg onbekend en stonden wy onbeholpen zonder kennis van land en volk.

Dat was in 1888.

Dat de Possostreek een deel vormde van Loewoe, dat wisten wy niet. Er werd een politiek contract gesloten met kabosenja's uit de benedenlanden der Possodepressie, die tot geene politieke handeling bevoegd waren. Wy wisten dat niet. En zy vatten de portée hunner handeling niet, toen zy, geschenken ontvangend, kruisjes plaatsten onder de papieren contracten.

Eerst in 1897 constateerde eene Gouvernementscommissie de afhankelyke stelling, die de Possostreek innam ten opzichte van Loewoe, nadat zendeling Kruyt op dat feit de aandacht gevestigd had.

De ass. res. van Hoëvell heeft de verdienste gehad om de aandacht der Regeering en der Zending te vestigen op de vergeten landen in dezen uithoek.

In 1892 kwam de zendeling Kruyt en in 1894 de eerste controleur, die weldra gevolgd werd door den tweeden controleur aan wien de taak ten deel viel om het bestuursetablissement te Posso in te richten /Posso was zoowel door de Zending als door de Regeering gekozen als plaats van vestiging/. De derde en vierde controleur kwamen daarop en toen ik in 1901 optrad, was ik de vyfde controleur.

Er was over geklaagd, dat onze bestuursvestiging zoo weinig aan invloed gewonnen had in de 10 ^{tot} 11 jaren van werkzaamheid der elkaâr opvolgende controleurs van Posso.

Niet elke controleur is een pionier.

Neen

Meen, maar en controleur kan niet veel doen, wanneer de middelen hem worden onthouden om pionier te zyn. De heer Dumas b.v., die de vierde controleur~~x~~ was, bewoog zich veel, vooral in de kustlandschappen, maar hy had zyne positie op te vatten als die van politiek agent en dat was eene belemmering tot het uitslaan van vleugels.

Wy hebben onze taak in de Tomini-bocht klein opgevat. Er was geen leidend beginsel en er was geene levendige en levendmakende belangstelling. De Regeering had toegegeven aan den aandrang om zich te doen vertegenwoordigen te Posso. Het levende wapenbord was er geplaatst. Daarmee hield alles op. Het Gouvernement gaf geene woning aan den controleur. Een chinees, handelaar in boschproducten, bouwde den controleur een huis. De 30 politiesoldaten hadden zelf te zorgen voor huisvesting. De Chinees richtte ook een kantoor op voor den controleur. Dezelfde weldoener bouwde ook voor den controleursklerk een huis. Zoo moest ieder der landsdienaren zich redden in dit land, waar niets was. Een schoener, z.g. adviesboot, diende den controleur tot jacht, wanneer hy zyn groot kustgebied had af te reizen.

Wie opende dezen controleurs de oogen voor de vergezichten, die de werkkring in dit verwaarloosd deel van Celebes te zien kon geven? Wie rustte hen toe voor het zware ontginningswerk? Maar wie sprak hun van ontginning? Was het niet veeleer het idee, dat een post moest worden bezet en verwikkelingen moesten worden voorkomen?

Een post moest worden bezet. Ziedaar alles.

Nog zooveel land is er, dat by ontginning den voorrang verdient boven de Tomini-bocht. Begin daar geene niets vooruitstrevens.

Welke Controleur, die werken wil, zal zich willen verbinden voor de bezetting van zoo eene post?

Toen de Zending klaagde: och, waren wy maar alleen
gebleven

4

4

gebleven in de Possostreek. Nu beschouwt het volk ons als de voorloopers van het Gouvernement, zoodat men ons wantrouwt. En het Gouvernement doet hier niets, niets tot ontginning van land en volk, niets tot wegneming van de politieke belemmeringen, die ons het werk zeer moeilyk maken. Waren wy maar alleen gebleven. Dan hadden wy op onze kracht alleen gesteund en had het volk geen verband gezocht tusschen ons en het Gouvernement. Toen de Zending zoo klaagde, werd de schuld gezocht by de controleurs, die te Posso het Gouvernement hadden vertegenwoordigd Ten onrechte. Maak een vuist, als je geen hand hebt.

In 1900 schreef de algemeene secretaris Nederburgh my: Ge hebt Uwe sporen verdiend op Lombok. Wilt ge het pionierswerk opvatten in de Tominiboet ? Ik nam het aanbod toen niet aan en ging met verlof naar Europa. In 1901 teruggekomen, bevond ik my voor hetzelfde aanbod geplaatst. Ik deelde als myn gevoelen mede, dat het niet in de eerste plaats van den persoon afhangt, maar van het systeem, van den opzet, hoe het resultaat zal zyn. Wat wilde men in de Tominiboet ? Een post aldaar bezetten van politiek agent wilde ik niet. Werd my de taak opgedragen de wegen in te slaan, die ik voor my uit zou zien, om deze streken uit hare afzondering te brengen in het algemeene verkeer, worden my de middelen gegeven, die ik daarvoor noodig zou hebben, dan wil de ik de taak aanvaarden en voorloopig afzien van eene terugplaatsing by myn corps op Java. De Heer Nederburgh liet zich hoopvol uit.

Ik kwan dus onder geheel andere omstandigheden dan myne voorgangers gewerkt hadden.

Myne taak was eene agressieve politiek te dryven.

Nog voor het optreden van Resident van Geuns waren op myn voorstel aan den controleur der Tominiboet ter beschikking gesteld:

het stoomvaartuig „Palele”,
een stoomsloep voor de Possorivier,

een

5

een tweede controleur,
een instructeur voor de politiesoldaten,
een Christentolk en een élève id.,
een élève Boeg.tolk,
terwyl op de voor dien tyd gedane voorstellen daarna werden toegestaan:

twee inlandsche posthouders meer,
eene uitbreiding van de politiemacht van ruim 30 man tot 75 man en later zelfs meer.
een inl. schryver op het kantoor te Posso,
een dokter djawa.

Maar om te komen tot deze uitbreiding van het personeel heb ik myn voorstel te Weltevreden en Buitenzorg persoonlijk andermaal in behandeling moeten nemen, waartoe een verlof daarheen wegens gewichtige redenen noodig was. Ik deel deze ^{der}byzondheid mede, om uit te doen komen, dat, wanneer op myne voorstellen betrekkelijk spoedig het voornaamste, dat gevraagd werd, werd toegestaan, daarvoor ook byzondere moeite is gedaan. By het centralisatiestelsel onzer Regeeringsmethode is krachtig aanhouden der locale ambtenaren noodig om eenigszins tegemoet te komen aan de behoeften van de aan hunne zorgen toevertrouwde ressorten.

Toen Resident van Geuns optrad, was de toekomst der Tominiboet niet duister meer. De Regeering had a. gezegd en de Regeering b gezegd. Men kon verwachten, dat c. en d. enz. wel volgen zouden.

Geregelde bezoeken aan alle landschappen en het behandelen van alle zaken, die ter kennis kwamen van het bestuur, het uitoefenen van contrôle op de handelingen van de bestuurders en van Boegineesche en andere handelaren, die in het bezit trachten te komen van pandelingen en van de klapperaanplantingen van de bevolking hadden ons wat invloed verzekerd. Den

grootsten

grootsten indruk maakte onze zekerheid in optreden. Ik trachtte te spreken niet als politiek agent, maar als machthebbende, ver tegenwoordigende een hoogen suzerain, die te bevelen heeft. Ik herinner my hoe vreemd men het vond, toen ik de eerste maal een straf oplegde aan een man uit de inhæmsche bevolking die gedobbeld had naby ons bestuursetablissement, alwaar hy ook woonde. En ook hoe verbaasd men was, dat ik daar mēe over gronden ging beschikken voor den aanleg van tuinen door pradjoerits en door anderen, die onder onze bescherming zich aan den mond der Possorivier gevestigd hadden. En in de kustlandschappen vestigde zich de overtuiging, dat wy machtig waren om te zorgen voor de tenuitvoerlegging van de in rechtszaken gedane uitspraken.

Ik vertel hier een klein geschiedenisje uit den eersten tyd van myne werkzaamheid. Saoesoe is een klein landschap van een paar honderd werkbare mannen. Het voelde zich veilig onder de ^{de} bescherming van den radja van Tawaeli uit de Paloebaai, achter wien de vorstelyke dame ging staan, wanneer wy haar over zaken spraken. Zy was conservatief in merg en been, en zette zich schrap tegenover elke voorwaartsche beweging. Controleur Liebert ondervond het, toen hy haar sprak over contractsluiting. Onze ambtenaar had toen een etmaal gewacht, vóór hy ter audiëntie by de oude koningin werd toegelaten. Zy was doodsbenauwd over onze inmenging in hare zaken en daardoor onhebbelyk. Toen later controleur Dumas een rechercheopziener zond, die geplaatst was te Peoere aan de kust van het vorstendommetje, wilde zij ⁱ den niet in hare landje ontvangen. En de controleur moest in een ander landschap werk vinden voor den opziener, die zich te Toboli in het noorden van Parigi vestigde.

Het was in den tyd, toen ik nog reisde in de adviesboot. Ik had myn bezoek aangekondigd. Niemand ontving my, toen ik het huis van Nene Sipa - zoo heet de potentate - binnentrad. De gewone vormen van beleefdheid, die men in acht pleegt te nemen tegenover vreemdelingen, werden ten onzen opzichte nagelaten. Ik ging naar Posso en zond van daar de adviesboot terug

met

7

7

met - meen ik - 15 politie-soldaten en den Boegineeschen tolk om aan Saoesoe te zeggen, dat de vertegenwoordigers van de bestuurders naar Posso moesten om verontschuldiging aan te bieden en eene matige boete te betalen. Saoesoe voldeed aan dien eisch en sedert is de verhouding beter geworden. Saoesoe gaf den tegenstand op.

Mijn optreden droeg de goedkeuring niet weg van den assistent resident van Gorontalo, die meende, dat verwikkelingen het gevolg hadden kunnen zijn van mijn „durf”. Ik merkte het boven ook op: het is onbillyk om den controleurs te Posso er een verwijt van te maken, dat zy zich zoo buiten ingrypingen gehouden hebben. Uit de beoordeeling van den ass. res. bleek, hoe men algemeen dacht, dat de controleur op dien post moest zijn een kalme waarnemer en rapporteur.

Ter loops zy opgemerkt, dat in dien tyd de Tomini-bocht een onderdeel vormde van de afdeeling Gorontalo. In 1903 kwam de controleur rechtstreeks onder den Resident te dienen.

Ik moet melding maken van gebeurtenissen in Mooetong uit den tyd van voor mijn optreden, welke niet spraken van onze neiging tot ^{hoor}ontbinding. Jammer, dat deze onze eenige actie in dien kleurlozen tyd zich juist heeft moeten keeren tegen een erfgenaam ter wille van een vreemdeling. De heer van Kol trok party voor den volgenden Tomboloetoeto. Ik weet niet of eene andere oplossing mogelyk is geweest. By ervaring weet ik het hoe moeilyk het is om by alle eischen van de practyk steeds rechtvaardig te zijn. Toen de radja van Mooetong Pondatoe stierf, waren zyne zoons minderjarig en bevond zyn neef Tombolotoeto zich in den vreemde. Dae Malino, zoon van een Boegineeschen handelaar, maar van moederzyde verwant aan de radjafamilie, was marsaoleh, kent Maleisch en was daardoor bekend by onze ambtenaren. Deze volgde Pondatoe op. Een handelaar in zyn hart, die door zyne radjamacht monopolien trachtte te scheppen. Niet gezien by het volk, trok hy aan het kortste eind, toen in 1900 Tomboloetoeto

toe

8

toe hem uit het radjaschap trachtte te dringen. Wy hielpen hem echter, omdat hy onze candidaat was en Tomboloetoetoe ook tegenover ons vyandig optrad. Met behulp van militairen, politieszoldaten en bevolkingspatrouilles van Boegineezen bestookten wy Tomboloetoetoe, die in Augustus 1901 door Boegineezen van Donggoeloe naby Toriboeloe en Kasimbar werd afgemaakt.

Dae Malino was daarmee bevestigd in zyne waardigheid maar de dood van Tomboloetoetoe zou ons nog veel verdriet berokkenen, terwyl Dae Malino nimmer getoond heeft den hem verleenden steun waardig te zyn. In gewone en in moeilijke tyden hebben wy niet veel meer dan last van hem gehad. De bevolking van Sodjol /dit landschap, behoorend tot Banawa ligt aan Straat Makassar, gescheiden van Tinombo door een hoog waterscheidend gebergte/ behoort tot denzelfden stam als die van Tinombo /hunne taal is het laeodje/. In Sodjol stond een heilige op, Tome Tarima, die aan de bevolking van Tinombo vertelde, dat zy in 1902 cholera had gehad, omdat Tomboloetoetoe onrecht was aangedaan en men hen last van het Gouvernement had opgevolgd om wegen aan te leggen. De geesten der voorouders waren vertoornd over de pogingen van het nieuwe om het oude te verdringen. Tome Tarima wees den weg ter verzoening aan en het volk geloofde hem. Medio 1903 stond Dae Malino alleen: de hoofden vereerden den heilige van Sodjol. Wy waren het wêr, die moesten optreden om Tome Tarima te verjagen. Het was in dezen tyd, dat de tweede controleur, die ter beschikking gesteld was van den eerste, zich tydelyk te Tinombo vestigde om de door Tome Tarima op touw gezette reactie te bezweren.

Maar zoolang de heilige in Sodjol onaantastbaar bleef was zyn invloed te duchten. De door het bestuur te Makassar gedane poging om den heilige tot rede te brengen, was op niets uitgelopen. In Mooetong, in Kasimbar, waar Tomboloetoetoe's zuster woont, in Toriboeloe, waar diens weduwe gevestigd is, vond T. Tarima geloof, toen hy beweerde den dooden erfgenaam van het bestuur in Mooetong weder te kunnen doen herryzen. De

lichtgeloovige

9

lichtgeloovige vrouwen vestigden zich in het land van den wonderdoener, waar zy om te kunnen voldoen aan de eischen van T. Tarima in schulden geraakt zyn. Toen in 1905 de afdeeling Midden-Celebes was gevormd en Tolitoli met de Paloebaai daarby ingedeeld waren, kreeg ik de gelegenheid om T. Tarima te onderwerpen. Misschien is deze man krankzinnig. De poging om hem te temmen, mislukte. Ik liet hem daarop gevangen nemen. Door het landschapsgerecht van Banawa, dat hem niet krankzinnig verklaarde, werd hy met verbanning gestraft. Zyne twee zoons volgden hem. De radja van Banawa meende, dat nu de avonturiers van Sodjol met wortel en tak waren uitgeroeid. Het is niet zoo. In April van dit jaar lieten twee neven Tome Tarima, Madoepai en Garoe in Tinombo van zich spreken. Zy bevonden zich in Mei met eenige aanhangers in het huis van den magaoe, hoofd van Bobalo, nadat zy op de kampong Tinombo eenige schoten gelost hadden. Zy ontsnapten, toen de asp. contr. Du Cloux hen aldaar trachtte te overrompelen. Ik merkte, dat zy aanhang hebben by een deel van het volk, maar welke beteekenis de beweging heeft, door hen begonnen, weet ik nog niet.

De Radja van Mooetong, Dae Malino heeft er in toegestemd af te treden. Wie hem heeft op te volgen? Er is nog een erfgenaam in leven: Bauerman, die marsaoleh is. Hy is de tweede zoon van Pondatoe. Zeer meegaand, met weinig initiatief, misschien een zwakkeling. Toch de beste candidaat voor het radjashap. /Vroeger sprak men van den poenggawa, toen de radja nog de vertegenwoordiger was van de vorsten van Mandar, die eenmaal de meesters op dit deel der kust van de Tomini-bocht waren/. Een bruikbaar man is de walaapoeloe van Mooetong, bruikbaar als helper van Bauerman. De djogoegoe in Toeladanggi is zonder waarde en de marsaoleh commissie te Tomini is een knoeier. Zie verder de aantekeningen op de nota Colyn.

Op de kaarten, die men van deze streken geeft, verschynen de landschappen Siganti, Kasimbar, Toriboeloe, Ampibabo weleens

weleens als bondgenooten van Mooetong. Dat zyn ze niet. Wel erkenden zy samen met Mooetong Mandar als hun baas. Een andere band bestond er niet tusschen hen.

Kleine landschappen, die er niets op tegen hebben om den radja van Toriboeloe te beschouwen als de primus inter pares en zich nauw aan een te sluiten tot een grooter landschap. Het land der vier oude koningen, want oud zyn de vier radja's, die een vreedzaam deel der Tomini bocht besturen.

Parigi, een woelig nest geweest, een paar jaren voor myn komst het doel eener militaire expeditie waardig geacht. Twee partyen regeerden en verwoestten het land. Een mooi goed gecultiveerd land, door tweedracht verliezend een belangryk deel harer bevolking, wier woonsteden zyn geworden tot eene woesteny, thans bevolkt door de verwilderde buffels, die na de verwoesting der dorpen niet meer geregeld ge#temd werden. Tanaboa ligt er nu als een ongerept bosch, waarvan alleen de kuststrook op een paar punten gastvryheid biedt aan een klein aantal ontginners. De rottankappers, die van Koelawi en andere bovenlanden komen, zyn geene blyvende gasten. Sigi verwoestte ^{Tanaboa} Vop uitnoodiging van een der Parigische grooten, die in ommin leefde met een anderen toonaangever. En ook uit het andere deel van het land emigreerden menschen naar rustiger oorden in de Tomini bocht. In het Mooetongsche, te Tongko zyn thans nog Parigiers gevestigd. En nu zyn wy aan het opbouwen van hetgeen werd verwoest. Doch eerst sedert kort. Papa i Hainta, radja moeda /madika malolo/ trok eene lyn in het zand - nog geen tiental jaren geleden - zeggende, terwyl hy naar de kust wees: tot zoover mag het Gouvernement desnoods komen; niet verder. De man, die deze ^{ficre} woorden sprak, is nu dood. Zyn Zoon Hancoesoe, die hem opvolgde, is verleden jaar uit het land zyner yaderen verwyderd, omdat hy Sigiers had opgedragen onzen posthouder naar het leven te staan, omdat hy behoorde tot de Sigische samenspanning, die ons er uit wenschte te drukken. Aan het bestuur is I. Djengi, de bestuurster

11

bestuurster, die een paar jaren geleden nog de „Magaoe balanda” werd geheeten, omdat zy aan onze hulp hare verheffing te danken had, terwyl als de eigenlyke magaoe werd beschouwd Papa i Latjado, die uit vrees voor ons - Resident Jellesma trad tegen hem op - in Laboean aan de Paloebaai verblyf hield. Wy vergunden hem op voorspraak van de magaoe balanda om in zyn land het gryze hoofd neder te leggen. Hy werd er met de eer aan een magaoe verschuldigd begraven. Typisch was het, dat by de begrafenis van dezen roi en exil volgens de gebruiken des lands een opvolger moest worden uitgeschreeuwd. Bovengenoemde Hanoesce zou worden aangewezen. Ik gaf te verstaan, dat er maar een magaoe kon zyn, de magaoe balanda. En zoo werd haar naam uitgeroepen.

De zoons van P.i.Latjado bleven met eene enkele uitzondering ons vyandig gezind. Roesa is verleden jaar verbannen wegens deelname aan een verzet in Dolo /Paloedal/ en Lantigaoe werd in een gevangenis afgemaakt, omdat hy er amok maekte.

Wy bouwen nu op in parigi. Sedert Maart 1902 werkt er de inl. posthouder Intze Dahalan. Met vrucht. Kwade elementen zyn verwyderd, diefstallen belangryk verminderd, wegen worden aangelegd, braakliggende sawahs worden weder ontgonnen. Tydelyk is er een asp. controleur gevestigd. Balische bannelingen hebben om een voorbeeld te geven van rationeelen rystbouw er zich gevestigd.

— Saoesoe is te klein voor afzonderlyk landschap. Het is bestemd om zich op te lossen in Parigi.

Toen ik hierboven vertelde hoe Saoesoe zich vroeger aanstelde, kwam nog niet ter sprake de nayver en daardoor verdeeldheid tusschen gezaghebbenden. De oude dame Nene Sipa was en is geene vriendin van hare nicht Poeë Mogoe en haar kanselier Papa i Laoma was en is geen vredeftichter.

Ten zuiden van Saoesoe ligt Tambarana, eene bekende naam

naam in de geschiedenis van Midden-Celebes. De toko van de handelaren Caffin-Massing werd er geplunderd door Tonapoe in 1904 en twee tokobedienden werden vermoord, een Minahasser en een Gorontaloes. Het was eene actie van Sigi tegen ons.

Er is een verhaal onder de Toradja's van een broer en eene zuster, die hoofden waren onder de Topajapi. De broeder was jaloersch, omdat zyn jachthond minderwaardig bleek te zyn, vergeleken by den grooten vogel in het bezit van zyne zuster, die veel visch ophaalde voor het levensonderhoud van zyne meesters. Hy leende den vogel, brak diens vleugels. De twist werd niet meer bygelegd. De eene party der Topajapi trok het land uit. En de rest vernietigde zichzelven. Geen huis, dat tegen zichzelven verdeeld is, kan bestaan. De Topajapi bestaan niet meer. Aan den oorsprong der Tambaranarivier woont het volk van Tawaelia, verwant aan die dwazen uit de oudheid, die zelfvernietiging als levensdoel zichzelven stelden. En ginds in BoedoBoedo het Nevelheim der legenden wonen de afstammelingen van hen, die der verongelykte zuster trouw bleven.

Sigi legde de hand op het verlaten land en deed er als oudste wonen Tantomoe, de man van de laatste der Topajapi. Tambarana is ons naar aanleiding van onze actie tengevolge van den hierboven vermelden moord afgestaan.

Mapane werd gesticht door Papa i Peti, een Koelawier, die van huis uit tot de palili's van Sigi behoorde en daardoor met zyne stichting den invloed van Sigi uitbreidde. Doch P.I. peti en daarna zyn zoon en opvolger waren geene trouwe palili's. Men trachtte door zich aan te sluiten by het Gouvernement zelfstandigheid te winnen. Controleur Dumas had eene samenkomst met Sigi's vertegenwoordiger te Toboli met het doel Mapane los te maken tegen afstand van de helft der schadeloosstelling, die door ons aan Mapane was verzekerd voor den afstand van de in- en uitvoerrechten. Ook werd eene poging gedaan om Parigi baas te maken in Tanaboa, waar Sigi recht van spreken had gekregen,

te hulp geroepen als het was door eene party in Parigi, die de verwoesting van Tanaboa aan Sigi had opgedragen. Sigi stemde toe in het aanbod, maar het sprak met een dubbele tong want terwijl het de f 250. opstreekt, die Mapane afstond, trachtte het baas te blyven in Mapane en Tanaboa en Pebato.

Pebato, een der landschappen van de Possodepressie, erkende nevens Loewoe ook Sigi als heer. Ofschoon op de conferentie te Toboli Sigi er genoeg mee genomen had om den band te verbreken met den stam der Topebato, kon het niet laten om door Tonapoe de vreesachtige Topebato te bedreigen, zoo nu en dan.

De heer van oudsher erkend door de stammen der Bare 'espreke^{ts} was Loewoe. Wanneer ik met de vertegenwoordigers dezer stammen sprak over het staken der heksenprocessen, hun verbod^o het koppensnellen en hun zeide, dat karbouwen in plaats van menschen behoorden geslacht te worden by groote gebeurtenissen, dan verwees men my naar Loewoe: Spreek met de datoe. Als zy het niet wil, dat wy snellen, dan zullen wy het niet meer doen. In het begin van 1904 toog ik naar Loewoe, waar Resident Brugman zou helpen spreken om het^{zelf} bestuur aldaar er toe te brengen ons de vrye hand te laten in de Possodepressie, gelegen ten Noorden van het Takolekadjoegergte. De datoe ontving ons niet en de Opoe Tjaning, die ons na ons dagen te hebben doen wachten te woord stond, was onbeleefd. Wy gingen heen zonder antwoord te hebben ontvangen. Het Gouvernement had geen gezag meer in Zuid-Celebes, waar Bone den toon aangaf. Het was noodig Bone aan te tasten en Loewoe en de andere Zuidcelebesstaten. Onze politiek aldaar was de kunst van het bouwen van kaartenhuizen. Van Loewoe teruggekeerd, trok ik naar Buitenzorg en rapporteerde de droeve figuur, die wy gemaakt hadden. Ik gaf als myne meening te kennen, dat hier het voeren van onderhandelingen plaats moest maken voor toepassing van het geweld: In het welbegrepen eigenbelang van Celebes zelf. En daardoor in het algemeen belang.

lang.

Ik heb hier de gelegenheid om hun, die doen aan ethische politiek, te wyzen op een gevaar.

De heer Abendanon, teruggekeerd in het moederland, wees op den arbeid des vredes en der liefde van een Kruyt, van een Adriani, roemde dien en keurde af onze geweldpleging in zoo menige streek der buitenbezittingen. Weten de vrienden des vredes wel, dat een Kruyt, een Adriani in openbare geschriften op de plicht hebben gewezen van de Regeering om Loewoe krachtig aan te vatten? De rotheid in den politieken toestand maakte hun arbeid onvruchtbaar. En die rotheid was alleen weg te snyden door het geweld eener Regeering. Geweld is op zichzelf noch goed noch kwaad. Alles hangt af van het motief onzer handelingen. Het meer of min immoreele hangt niet af van de daad, maar van de innerlyke beweegredenen, die ons dryven. Indien onze motieven goed, zedelyk zyn, dan zyn de vruchten dier motieven, d. z. onze daden goed. Wy staan voor misstanden, die alleen met een harde hand zyn weg te doen en wy moeten aan het opruimen gaan, omdat het belang van dit volk zelf het gebiedt.

Het is ziekelyk om elke geweldpleging a priori af te keuren, alleen uit afkeer van geweld. De evangelieverkondigers zelf vragen het: bedwingt toch de Tonapoe, want zy begrypen de liefde niet, die het voortwoekeren van het kwaad toelaat. Sla Loewoe toch neer, want het houdt de ziel gevangen van de Toradja's, die gebonden liggen in de windselen van hunne heidensche godsvereering en daarom eerbied hebben voor den heer, die ook door hunne voorouders vereerd werd.

In Todjo stierf Radja Larioe, zat van opium en van knevelary. Het was nog voor den tyd van Resident van Geuns. Voor de opvolging kwam in aanmerking Papa i Keta, de oudste in graad en in jaren van de aanwezige familieleden. Dan kwam Papa i Lila, die den overledene veel nader bestond, doch papa moest zeggen tegen Papa i Keta. Papa i Lila is de broerszoon van La-

rice. Wy steunden P.i.Keta en omdat hy oudere aanspraken had en omdat de andere ons niet welgezind was. Een oude tegenstander van het Gouvernement, een, die stond aan den kant van Tome Donpo van Sigi, van huis uit een bestryder van de Kompania. In 1897 danste hy een krygsdans voor het huis van den Controleur van Wetering te Posso. Een koppensneller in zyn hart, die de Towana in het waterscheidend gebergte tusschen Todjo en Banggai bestookte. In Toboengkoe werd dezer dagen zyn jongelingsnaam Kolomboi als berucht sneller genoemd. Een grootspreker, die indruk maakte en vrees wist in te boezemen. P.i.Keta bleek een zwakkeling te zyn. P.i.Lila was de man in Todjo. Wy moesten met hem afrekenen in het belang van de ontwikkeling van het land. Verleden jaar liet ik hem gevangen nemen door den instructeur Hagen met een klein aantal pradjoerits. Hy werd gearresteerd en verbannen.

P. i. Keta is ook afgetreden. Hy geniet uit de landchapskas een pensioen van f 50 'smaands. Thans is chef de mokole we'a, die van vroeger af naast den djena of radja geregeerd heeft. Zy was meer de vorstin van de binnenlanders en de djena het hoofd van de kustbevolking. Zonder bezwaar vereenigt zy tegenwoordig de betrekkingen van beiden in haar persoon.

In den ouden tyd was Todjo eene onderhoorigheid van Bone, De prins met den horrelvoet was de eerste der vertegenwoordigers van Bone in Todjo en na dien tyd hadden zyne opvolgers allen den titel van djena, d.i. djenang, vertegenwoordiger.

Demposthouder van Todjo trad op in de laatste maanden van 1904.

Ook in dien tyd begon de posthouder van Oeⁿaoena en de Togeaneilanden. Dit gebied werd door Larice als eene onderhoorigheid van Todjo vermeld en daarom ook als zoodanig opgegeven in het politieke contract, dat Todjo vroeger bond aan het Gouvernement. De Togeanners en Oeⁿaoena hadden geprotesteerd tegen

deze

deze opvatting van hunne verhouding tot Todjo. Zy gaven deze verklaring: Samen zyn ze onderworpen geweest aan Bone. Hommage bood men aan door tusschenkomst van Bone's vertegenwoordiger zonder aan Todjo ondergeschikt geweest te zyn. En wat Oenaoena betreft, dit eiland was in den tyd van Bone's overheersching nog onbewoond. Eerst ongeveer 40 jaren geleden kwamen Boegineesche kolonisten er klapperaanplantingen aanleggen. Bescherming van Todjo werd daarby niet ondervonden. Men moest zich zelf verdedigen tegen de zeeroovers /Tobelo/, die uit Halmaheira deze streken onveilig maakten. Vooral de bevolking van Oenaoena voelt zich onafhankelyk van Todjo. Thans heeft Todjo eene verklaring geteekend, afziende van alle aanspraken op den Togeannarchipel en Oenaoena.

Een ryk eiland, dat vulkanische Oenaoena, waar jaarlyks 15000 pikols copra worden uitgevoerd, brengende een inkomen van minstens f 120.000 over 400 gezinnen. Het heeft als bestuurshoofd een kapitan, Boegineesch evenals de overheerschende bevolking. De koelies zyn pandelingen of vryen uit de kusten van de Tominiboekt en van andere streken van Celebes.

Pandelingen worden tegenwoordig in Midden-Celebes ingevolgd den wensch der Regeering in de gelegenheid gesteld door hun arbeid zich vry te koopen. De waarde van dien arbeid wordt op minstens f 2.50 in de maand gesteld.

Togean is minder vruchtbaar. Echter neemt de uitgebreidheid der aanplantingen steeds toe, vooral op de beide eilanden Walea. De schatten der zee tracht eene inlandsche parelvischery op te halen. Die kongsi, gevormd op myn aanraden, beschikkende over een kapitaal van f 12.000 en werkende met Europeesche toestellen, heeft eene heele lydensgeschiedenis achter den rug. Zy heeft my geleerd, dat het eene zware taak is inlanders op te willen voeden tot zelfstandige, met elkaar samenwerkende ondernemers. Zy laten leiding, controle over aan den bestuursman, die den stoot gaf tot de onderneming. Ook by de vorming van de handelskongsi's, die moesten trachten te werken

zonder

*Engelberg's
inland. e. e. e. m.
w. h. e. d. h. e. g. e. e.*

B.

zonder voorschotten van den handel, werd de moeilykheid onder-
 vonden van eene verstandige vakleiding. Dan, er is geen kapi-
 taal beschikbaar om te voorzien in de behoefte aan crediet. Het
 Kamerlid Mr. C. Th. van Deventer zag kans met de hulp van nog
 eenige anderen een kapitaal byeen te brengen, maar de groote
 moeilykheid is gebleven de zorg om een geschikten leider te vin-
 den, die inlanders weet voor te gaan op den weg van eigen onder-
 nemingen en eigen handel. Boegineezen onderscheiden zich werke-
 lyk door meer ondernemings geest boven andere inlanders. Daarom
 blijft het wenschelyk myn voorloopig gestaakt begin weder op te
 vatten, maar met beschikking over kapitaal en over een uitmun-
 tenden leider, die zich geheel aan de zaak zal moeten geven.
 Thans nu ik door de leiding van onze actie weinig tyd te verlie-
 zen heb, bepaal ik er my toe te trachten passars te vormen,
 waarop producten verkocht worden aan den meestbiedende.

+ [

[Ik had door myne reizen langs de kustlandschappen ge-
 zien, dat de bevolking voorschotten placht te nemen voor de in-
 zameling van boschproducten en de levering van copra. Nu kwam
 het veel voor, dat men van het eene voorschot in het andere ver-
 viel en de schuld daardoor toenam. De renteberekening was hoog.
 Het was niet zelden, dat ik de voorschotnemer in pandelingschap
 zag overgaan by den voorschotgever. Ik had niet den indruk, dat
 het winnen van boschproducten en het bereiden van copra in het
 voordeel was van den producent. De eenige, die er zy by spon,
 was de tusschenhandelaar. De groothandel had my ook weleens ge-
 klaagd over de afschryving van groote sommen, die aan credieten
 waren verstraekt en niet inbaar bleken te zyn. Ophouden met ge-
 ven van voorschotten, daartoe kon de handel niet overgaan van
 wege de concurrentie. Dat deed my de kleine luiden den raad ge-
 ven zich aan te sluiten, de producten aan te bieden op stapel-
 plaatsen en te trachten geen voorschotten aan te nemen.]

] +

De pakketvaart hielp met het drukker bevaren van de To-
 minibocht. Het struikelblok was echter het gemis van de gelegen-
 heid om goedkoop crediet te krygen. Vreendelingen kwamen -

bleek

18

18

bleek my by de gehouden onderzoekingen naar de economische verhoudingen onder het volk - menigmaal in het bezit van klapperaanplantingen van de bevolking. Op myn verzoek verbod het zelfbestuur den overgang van plantsoenen van de bevolking aan den vreemdeling. Te Tomini werd een groote klappertuin met een sago boschje door de landschapskas teruggekocht van een hadji-vreemdeling. Tot nu toe heeft de oorspronkelyke eigenaar den tuin niet terug kunnen nemen van de landschapskas.

Toen ik voor de aanvaarding van de taak in de Tomini-bocht my op de hoogte had gesteld van de literatuur over die streken, schreef ik eene nota, waarin als naastliggend doel werd voorgesteld:

1. losmaking van de Possostreek van Loewoe;
2. vrymaking van de kustlandschappen van den invloed van Sigi, van de andere landschappen in het Paloedal en rondom de Paloebaai, zoomede van Mandar.

Is dit doel bereikt ?

Ja.

De Zuidcelebesexpeditie en onze militaire actie in de Possostreek onder leiding van luitenant Voskuil, die zich ook bekwaam toonde als pacificator, hebben de Possostreek zich onvoorwaardelyk aan ons doen onderwerpen. De vrienden, die de werkzaamheid der zending ons bezorgd heeft in Posso, Papa i Malempo en Papa i Woenta zyn de steunpilaren geworden van ons gezag. Toen bevel gegeven werd om belastingen op te brengen ten behoeve van de landschapskas en het verbod om gewapend te loopen werd uitgevaardigd, toonden deze Toradja's zich gehoorzaam.

De Zending heeft niet tevergeefs gearbeid. Dit bleek, toen de bevolking binnen het arbeidsveld der zending ons hielp, terwyl daarbuiten wy met de wapens in de hand onderwerping moesten eischen.

Dat het zaad, door de Zending gestrooid onder moeiten en verdriet, toch wel eenigen wortel geschoten heeft, al bleek

het

het niet naar buiten, dat ondervonden wy, toen wy de bereidwilligheid ervoeren, waarmee deze conservatieve maatschappy die niet gewoon was op bevel te ageeren, onze bevelen aanvaardde.

On het „ja’’ op de tweede vraag toe te lichten, moet ik spreken over hetgeen aan de vorming van de afdeeling Midden-Celebes voorafging en over hetgeen daarna gebeurde.

Het bestuur over de Tomini-bocht en de daaraan grenzende landen ter Westkust van Celebes moest berusten in dezelfde handen. Dit bleek in den stryd, dien ik van uit de Bocht aan te binden had tegen Sigi en Tawaeli en Sodjol en Napoe. Het voorstel tot de vereeniging werd gedaan en op de begrooting voor 1905 werden de gelden opgebracht noodig voor de vorming der nieuwe afdeeling. Veel was het niet. De bestuurder der nieuwe afdeeling had te beschikken over het personeel zooals het was in de Tomini-bocht en ter Westkust. En waarom moest het weer zoo zuinig gaan ? Omdat het anders mogelyk was, dat er tegenstand kwam tegen de uitvoering van het plan, waarvan de noodzakelykheid door iederen adviseur was erkend. Ik aanvaardde het ass.residentschap over de nieuwe afdeeling. Als ik andermaal geplaatst werd voor de zaak, zou ik de betrekking niet aanvaarden. Ik heb by het reeds moeizame werken als pionier moeiten en verdriet gehad door het gebrek aan personeel, dat ik allerwegen voelde. En nog sta ik voor gebrek aan werkkraft. En als er domheden worden begaan of onhandigheden, omdat inferieur hulppersonneel op kosten van de landschapskas aangesteld, uit onervarenheid dom en onhandig was, dan droeg ik daarvan de lasten. Wanneer bureauwerk niet op tyd werd besteld, dan kon ik na thuiskomst van actie op het terrein, my zetten voor de afdoening van het gewone bestelwerk waartoe Gouvernementsbureaux nu eenmaal veroordeeld zyn. En controleurs ? In November 1904 is er een by gekomen en de Resident heeft een asp. controleur gezonden. Deze uitbreiding van het terreinpersoneel was hoog noodig door de
groote

grootte uitbreiding van ons terreinwerk tengevolge van onze militaire actie.

In 1904, toen Sigi het bravourestukje had uitgehaald met den aanval op onze onderdanen in Tambarana, waarvan er twee vermoord werden, ging eene compagnie infanterie naar Sigi en ankerde een flottieljevaartuig voor den mond der Paloerivier. Sigi leverde de Tonapoe niet uit, die het werk uitgevoerd hadden. In plaats daarvan toonde het zich bereid eene oorlogsschatting te betalen en eene vergoeding uit te keeren aan hen, die geleden hadden tengevolge van de euvelheden. En de korte verklaring naar Atjehs model werd geteekend, niet alleen door Sigi, maar ook door de andere landschappen van de Paloebaai. Tambarana en Tanaboa en Bebato stond Sigi af.

Het was in den tyd van de handhaving onzer neutraliteit, toen kolen halende Russische of Japansche oorlogschepen werden verwacht. Daarom gingen de troepen spoedig terug naar Makasser en ook het oorlogschip vertrok. Na deze gebeurtenissen vestigde ik my in Februari 1905 te Donggala.

Uitvoering willende geven aan de gesloten overeenkomsten, stuitte ik in alle landschappen behalve in Banawa op onwil. En Sigi was het bolwerk van den tegenstand. Alle ons hatende elementen in de landen der Paloebaai en in de Tominibocht zochten steun by Tome Dampo, neef en vervanger van den magaoe van Sigi, die wegens ouderdom niet veel meer deed. Tome Dampo werd gevreesd om zyne dieven, die hy overal heen zond. Om den tegenstand te breken, ontwierp ik het plan dezen grooten roover by verrassing gevangen te nemen. Het plan werd goed uitgevoerd. Na de verwydering van Tome Dampo meer gewilligheid. Echter was invoering van geregelde toestanden noodig in de landschappen met de korte verklaring en daarvoor was onvermydelyk de beschikking over eene militaire colonne, die weinig verzet ontmoette. Onder den druk, die nu werd uitgeoefend, betaalde Sigi. De oorlogsschatting

logschatting en de vergoedingen kwamen binnen. Koelawi, dat gereed was tot het bieden van tegenweer, onderwierp zich, toen het de troepen zag binnenrukken onder kapitein Phaff. Napoe was volgzzaam. Oema i Batoeroe, de moordenaar van Tambarana meldde zich aan, Bada, Besoa, het geheele bovenland, vroeger in palilischap ten opzichte van Sigi verkeerend, ontving de troepen gastvry.

Er moet nog afgerekend worden met de dievenhoofden, die in het Paloedal grooten invloed uitoefenen op den gang van zaken. Onder de bestuurders bevinden zich stalers en halers. Het is wel merkwaardig, dat onder dit volk het dievengilde zich zoo ryk gevestigd heeft, terwyl de bovenlanders, die tot denzelfden stam behooren, zoo goed als geene herbergen. Het verzet waarby luitenant van Ardenne gewond werd en een wegopziener vermoord nevens anderen /Maart 1906/, was de uiting van den weerszin der vrybuiters, die alle krachtige handhaving van orde na-deelig vinden voor de affaire. Wat de troepen te verrichten hebben, is meer politie- dan oorlogswerk.

Wy onderhielden gereelder en langduriger aanrakingen ter Westkust dan in de Tominiboekt. Doch de duurzaamheid en de ouderdom dier betrekkingen waren niet evenredig aan de innigheid daarvan. In 1730 werd het politieke contract met Tolitoli voor de eerste maal gesloten; een Eur. posthouder, later een civ. gezaghebber was geruimen tyd gevestigd in Tolitoli. Toch was de verhouding er zoo slecht, dat Gouverneur Kroesen het betreurde met de troepen uit het Paloedal niet naar Tolitoli te kunnen gaan om er orde op de zaken te stellen, omdat de handhaving van onze neutraliteit het niet toestond. Het was een rommel in Tolitoli. Ik had nog niet lang de leiding der zaken in handen, toen de oude radja of sultan stierf, opgevolgd door zyn broeder H. Ismail, vroeger djogoegoe. Hy wilde niet mee met den stroom. Dat bleek uit den onwil om belastingen in te voeren ten behoeve van de landschapskas. De sjahbandar, dien hy wilde verheffen tot kapitan laeet, styfde hem in zyne houding. Ik kwam

van

van de actie in de Tominibocht in Oct. 1905, reisde via Kwandang en kwam per Duitse boot te Tolitoli. Den radja met den sjahbandar nam ik met die boot mee naar Donggala. In den eersten tyd van het militair optreden in het Paloedal woonden beiden tot leering onze verrichtingen aldaar by. Later kwamen zy eenigen tyd in de leer te Donggala en verleden ^{maand} bracht ik hen weer thuis. Zy lyken nu goed. De practyk moet het nog uitwyzen of zy inderdaad wyzer geworden zyn. In tolitoli zyn tot dusver derhalve nog geene troepen noodig geweest.

In Sodjol is het werk der gevangenneming van Tome Tarma en diens zoons gedaan door pradjoerits onder den instruteur Hagen, zynde in die streek door 25 militairen alleen een vradesmarsch gemaakt van West naar Oost.

Thans is de djogoegoe te Sodjol aldaar met het bestuur belast.

Dit Sodjol met het daar bezuiden van gelegen Dampelas onder een madika, vormen een onderdeel van Banawa. De voorganger van den tegenwoordigen radja van Banawa werd door den Gouverneur Baton van Hoevell afgezet, omdat hy bescherming verleend had aan Tomboloetoetoe en den civ. gezaghebber van Donggala, die om den vluchteling by hem kwam, onbehoorlyk behandeld had. Die radja was tevens radja van Pantaloang. Hy stierf in gevangenschap te Makasser. Zyn opvolger, de tegenwoordige radja zoekt steun by ons en tarcht op zyne beurt onze bevelen goed uit te voeren. Pantaloang, dat onder eene eigen bestuurster staat, zal met Laboean, dat onafhankelyk stond, by Tawaeli gevoegd kunnen worden. De Boeginaesche vestiging Wani, vroeger onder Paloe, is eveneens het best onder Tawaeli te brengen. Na de gevangenneming van Tome Dampo toonde zich de radja van Tawaeli, Mangge Dampo genaamd, wel gewillig.

Hy was nauw verwant aan den grooten nan van Sigi. Mangge Dampo stierf in de tweede helft van verleden jaar te Sirendja, een enclave van Tawaeli in het grondgebied van Banawa. Wd. radja is de madika malolo, die yver getoond heeft by den

aanleg

van wegen.

In de Paloe treedt de oude radja Tome Sima af. Zyn zoon Parampasi volgt hem op.

Sigi willen wy vereenigen met Belomaroe onder het bestuur van de zuster van Tome Dampo, de eenige persoon, die nu de magaoe door ouderdom niet veel meer waard is, invloed weet uit te oefenen. Hiervan gaf zy blyken by het terughalen van de gevluchte hoofden en bevolking tydens de ongeregeldheden in Maart van dit jaar.

Dolo bezit na den dood van den ouden madika, die verleden jaar zich tegen ons verzette en by eene poging tot ontvluchten gedood werd, een goeden bestuurder in den jeugdigen Datoe Pamoesoë. Diens moeder in Kaleke is eene vrouw van invloed.

Ons streven is gericht op vereenvoudiging van de bestuursinrichting, die doelmatiger behoort in elkaar gezet te worden. By den bestuursvorm, dien wy hier aangetroffen, is een overdaad aanwezig van functionarissen, die echter geene bepaald onlynde functies te vervullen hebben. In de begrooting, die voor de becyfering van de bestuurskosten is ontworpen, is rekening gehouden met eene eenvoudige organisatie.

De toestanden zyn wel veranderd.

Valentin zeide, dat het Paloedal van aanzien een gezegend land was, maar van zeden een Sodom, dat Mohammedaansche wargeesten de toestanden aldaar beheerschen. Wy drukken ons anders uit dan de oude Valentin en ons inzicht in de toestanden is zuiverder, helderder. Dit zien wy echter uit de mededeelingen uit den ouden Hollandschen tyd, dat men in de Paloebaai in dien tyd niet veel van ons hebben moest. Die onwelwillende stemming

ming is er met de tyden niet op verbeterd. De legering van eene compagnie infanterie en de stationneering van een oorlogschip ter reede van Paloe moesten den doortocht banen aan de heeren Sarasin, die ook erkenden door den Gouverneur Baron van Hoevell op „grossartige” wyze te zyn geholpen op de reis Paloe-Palopo.

En toen ik verleden jaar begon, lachte Tome Dampo wat om myne pogingen tot uitvoering van de korte verklaring, die Sigi in 1904 had geteekend onder den druk van ook weder eene compagnie infanterie en een oorlogschip. En de andere landschapen keken naar Sigi en zy deden na wat dit landschap deed. Myn zendeling, die naar Sigi ging tot het eischen van recht in paar dendiefstallen, verloor zelf zyn paard in de kampong van Tome Dampo, waar hy den nacht doorbracht. Het was nog altyd dezelfde Tome Dampo, ondanks al ons militair vertoon, ondanks de korte verklaring, die geteekend was alleen om de soldaten kwyt te raken. Een paar jaren te voren, toen de gezaghebber Niels dieven in handen had gekregen, die te Parigi by den inl. posthouder aldaar hadden ingebroken, eischte Tome Dampo die dieven terug en Niels moest ze in vryheid stellen, omdat hy, in het land van Tome Dampo zynde, zonder de beschikking over nachtsmiddelen, niet opgewassen was tegen de overmacht. Tome Dampo was en bleef onze tegenstander by uitnemendheid, de man, by wien onze kleinere tegenstanders in de Paloebaai, het Paloadal en de Tomini-bocht steun zochten. Daarom ving ik ook aan met zyne gevangenneming, toen ik het werk der opruiming uitvoerde en eerst daarna kwamen aan de beurt Papa i Lila van Todjo, Hanoesoe van Parigi en de majoor van Pelawa met diens broeders /helpers van Hanoesoe/.

De toestanden zyn wel veranderd.

De zendeling Kruyt en de afgevaardigde van het Bybelgenootschap Dr. Adriani werden bestolen in Lindoe en de lieden daar weigerden hen door te laten op hunne voorgenomen reis van

Paloe naar Napoe.

Dat was ook eene uiting der actie van Tome Dampo tegen ons. Dit gebeurde nog voor de reis der Sarassins.

En toen beide heeren lieten vragen of de Tonapoe hen in hun land zouden willen toelaten, deelden dezen mede, dat Goe mangkoana, wiens gebeente in een kist als orakel wordt beschouwd, de toelating der Balanda's had geweigerd.

Thans zyn de belermelingen weggevallen. De Lindoeers dachten, dat wy hen nog beboeten zouden voor de plageryen, die zy den heeren Adriani en Kruyt aangedaan hebben. Nu, er is geen boete opgelegd. Het hoeft niet. Lindoe en Napoe en alle bovenlanden zyn nu geopend en men heeft ons daar gastvry opgenomen.

De toestanden zyn wel veranderd.

Toen ik de eerste maal rondreisde onder de Toradja's van het bovenland der Possostreek, vroeg men my wat voor handelsartikelen ik had meegebracht.

Thans zyn de vertegenwoordigers van het Gouvernement gezaghebbers. Men vraagt niet meer wat die daar, in de bovenlanden, komen doen.

Om te komen tot de behaalde resultaten, is ook geweld gebruikt.

Maar hoe betrekkelyk kalm is alles gegaan. Er is geen militair door vyandelyk lood of zwaard gevallen. De eenige verliezen aan dooden hebben wy te betreuren door ongelukken in het Lindoe- en het Bossomeer by het omslaan van kleine prauwen.

Van de pradjoerits is er een doodelyk gewond in So-djol by de affaire Tome Tarima.

Toch, er zyn dooden te betreuren. In Sigi zyn vermoord een wegopziener, een huisgenoot van dezen, dan drie dwangarbeiders. Dat gebeurde toen, by het doen aanleggen van wegen wy de puntjes op de i's gingen zetten. Een paar menschen, die tot heerendienstverrichting waren opgeroepen, namen klewangs, omdat

zy

zy meenden niet te behooren tot hen, die met patjoelarbeid onbetaalde diensten hebben te bewyzen. Toen zy ontwapend zouden worden, verweerden zy zich. Twee van hen werden gedood en onze officier en een mindere werden gewond. Toen de officier met zyne 25 manschappen de kampong, waarin dit gebeurde /Bora/ had verlaten, volgde de moord van den opziener en de anderen.

Gewonden hebben wy ook gehad by eene poging tot opvatting van een dievenhoofd in Tatangan /Paloe/, toen in den nacht uit een huis met een donderbus werd geschoten op de militairen, die het huis onsingeld hadden, aangezien werd verondersteld, dat de dief zich daarin bevond. Het opvatten van dieven zal nog wel meer moeten gebeuren. Men vertelt, dat in Tatanga o.a. kleine jongens reeds geoefend worden in het dievenbedryf. Zy beginnen op last van hun vader by een familielid te stelen. By betrapping loopen zy dan geen kans gedood te worden.

Gewonden door het trappen in randjoes hebben wy in de Possostreek ook nog gehad..

De bevolking, op wie de tuchtroede van het militaire geweld werd toegepast, verloor alles en alles te zamen ongeveer 35 dooden en 50 gewonden. Het bevolkingscyfer is 168000. Geageerd hebben twee colönnnes, die van de Possostreek onder den 1sten luitenant Voskuil /sterkte gewoonlyk meer dan 100 man en die van de boven- en benedenstreken van Paloe. Deze was oorspronkelyk 75 man sterk onder een luitenant, later 150 man onder een kapitein.

Er ~~bestond~~^{wordt} voor de allermaaste toekomst gerekend op 75 man voor Posso en 100 man voor Paloe, terwyl ik denk te kunnen volstaan met eene compagnie voor heel Midden-Celebes, wanneer wy een paar maanden verder zyn.

Het idee is om over een paar jaren de aanwezigheid van militairen te kunnen missen. Wordt Midden-Celebes in het telegraagnet opgenomen, door aankoppeling van Donggala b.v. aan Parepare, worden verder de onderafdeelingshoofdplaatsen met elkaar en met Donggala door telefoonlynen verbonden, dan kan eene

militaire

24

27

militaire bezetting worden gemist. De legering van gewapende politie schynt dan voldoende te zyn.

Volledigheidshalve teeken ik by dit onderwerp aan, dat het streven is om alle vreemde elementen uit het politie-wezen te weren en te eindigen met organisatie van de eigen politie der landschappen alhier.

Zoolang er troepen liggen, kan van de werkkraft der daarby aanwezige officieren worden party getrokken door hun op te dragen het gezaghebberschap in de landstreek, die zy met hunne troepenmacht hebben te beheerschen.

Wanneer ik op de resultaten let, die onze arbeid hier bereikt heeft, dan ben ik geneigd te zeggen, dat ik nu zoover ben als ik my in 1901 als het doel onzer werkzaamheid heb voorgesteld.

Maar al werkende, heb ik my een breedere horizon gedacht van ons werk alhier.

Wat moet de toekomst zyn dezer landen ?

Onze bemoeienis met het leven van dit volk is alleen dan te verdedigen wanneer het onze bedoeling is om het op te voeden tot zelfstandigheid.

Is het motief onzer handelingen zelfzucht, doen wy aan imperialisme, willen wy ten eigen bate dit volk en dit land exploiteeren, dan is ons streven hier af te keuren.

Ik stel my onze taak dus voor als die eens opvoeders. Kracht tot zelfstandigheid wil ik er dus in brengen. Het zelfstandige, dat er reeds is, moet behouden blyven.

De zelfbesturen mogen niet worden vernietigd. Zy worden van gebreken gezuiverd. Nu kennen de zelfbestuurders hunne taak nog niet. Dat moet hun geleerd worden.

Wat is zelfbestuur ? Onderstelt dat niet de bevoegdheid om zelf te voorzien in de nooden van het volk ?

Dit zelfbestuur moet leeren begrypen, wat een land, een volk noodig heeft om tot ontwikkeling te komen, tot ont-

plooiing

plooiing van de eigen kracht, tot ontginning van het eigen kapitaal. Het moet de middelen leeren vinden om tot die ontwikkeling te komen. Inkomsten moeten worden gevonden en het beheer dier financiën zal zoodanig ingericht moeten worden, dat eene breede economische ontwikkeling daarmee in de hand gewerkt wordt.

Hoe verzekert ik deze toekomst ?

Ik stelde my voor eene federatie te vormen van de zelfbesturen in deze afdeeling, welke eene gemeenschappelyke kas zouden hebben. Wordt deze federatie door de Regeering erkend als een zedelyk lichaam, dan heeft het de bevoegdheid rechtshandelingen te verrichten. De federatie van de Maleische staten in Malakka onder Engelsch protectoraat heeft het bewys geleverd van de mogelykheid van snellen bloei van inlandsche zelfbesturen onder verstandige Europeesche leiding. Wy zyn tot dusver nog niet in staat geweest te wyzen op de totstandkoming van degelyk inlandsch bestuur. Wy hollanders hebben eerbiedigen schroom gevoeld voor de rommel in inlandsche staten met dit gevolg, dat wat daarvan te zien is, eene bespotting is van het begrip autonomie. Vergelyk de toestanden op de Oostkust van Sumatra met die op Malakka. Op ons gebied belachelyke aanstellery van door Europeesche tabakscultuur ryk geworden inlandsche potentaten, die van dwaasheid niet weten wat zy uithalen moeten, het volk, het land, de verkeerswegen zyn verwaarloosd. Volksonderwys nihil. Daartegenover de uit verschillende beschryvingen bekende federated Malay states, waar de polsslag van het leven gevoeld wordt.

Wy zyn thans een anderen weg ingeslagen.

Toen in 1904 Gouverneur Kroesen naar aanleiding van de Tambaranamoord optrad tegen Sigi, wenschte de Gouverneur-Generaal, dat door Sigi en de andere landschappen van de Paloebaai de korte verklaring geteekend zou worden. Die korte verklaring naar Atjehsch model kwam in de plaats van de vroegere politieke contracten. De zelfbesturen hebben in de korte verkla-

ring

ring op zich te nemen alles te doen wat het Gouvernement gelieft voor te schryven. Uw wil geschiede. Dat heeft de inlandsche bestuurder te zeggen. Wanneer nu het Gouvernement dien inlandschen bestuurder niet noodig meent te hebben, en rechtstreeksch bestuur wenscht in te voeren, dan kan het de bevoegdheid tot die handeling ontleenen aan de korte verklaring.

Ik ga nog verder.

Men kan beweren, dat tengevolge van de korte verklaring feitelyk rechtstreeksch bestuur is ingevoerd.

Niets van hetgeen het zelfbestuur heeft tot stand gebracht of tot stand brengen zal, is veilig tegenover de macht van het Gouvernement, dat andere bepalingen kan decreteeren. Van het zelfbestuur in art. 27 al. 2 van het Regeeringsreglement is niets meer overeenind gebleven.

Dat was de bedoeling niet, toen tot het doen teekenen van de korte verklaring werd overgegaan. Noch wy noch de zelfbesturen hebben de beteekenis van de korte verklaring zoo begrepen. Toen in heel Midden Celebes de korte verklaring werd voorgelegd aan alle zelfbesturen, werd ze opgevat als eene eenvoudige practische regeling van de verhouding tusschen het Gouvernement en de landschappen alhier zonder eenige gedachte aan de wenschelykheid tot opheffing van de zelfbesturen. En de zelfbestuurders hebben evenmin begrepen, dat zy feitelyk hun doodvonnis teekenden.

Maar ik stel my voor, dat er wel wat aan te doen is.

Er zou een suppletoir contract gesloten kunnen worden waarin het Gouvernement te kennen geeft, dat het onaangetast laat de bevoegdheid van de zelfbesturen tot regeling van de eigen huishouding, mits rekening houdende met de algemeene wetgeving. Zelfs in rechtstreeks bestuurde landen bestaat eene zelfstandigheid van de inlandsche gemeenten. Zie art. 71 al. 2 van het Regeeringsreglement.

Ik wil met deze opmerkingen doen uitkomen, dat de basis

sis van ons werken in Midden-Celebes nog niet goed gelegd is. Myn idee is: tot stand te brengen zich zelf bewust selfgovernment. En nu wil het my toeschynen, dat met de korte verklaring niet een onaantastbare grondslag is gelegd. Er is behoefte aan juridische voorlichting om den juisten weg te vinden.

By selfgovernment komt selfhelp.

Midden Celebes mag niet leven ten koste van Java. Het drage zelf de kosten zyner huishouding.

Bovendien behoort het op zich te nemen de storting van eene bydrage in 'slands schatkist tot restitutie van een deel der algemeene kosten van Nederlandsch-Indie. Het wordt verdedigd en bygestaan door de Ned. Ind. strydmachten. In het kort voor het voorrecht om deel uit te maken van het grondgebied van Nederl.Indie moet het in den zak tasten. De heer Colyn vertelde my, dat de bydrage in die algemeene kosten kan worden gesteld op f 1 per ziel, wanneer het totaal wordt ongeslagen over de geheele bevolking. Aannemende, dat deze becyfering juist is, zal Midden-Celebes, wanneer Mamoe djoe en het Ternataansche deel van Celebes er by gevoegd zyn, eene bydrage moeten storten van f 250.000, bezittende ongeveer 250.000 zielen.

Dan komt de betaling van de tractementen der als leiders werkzame Gouvernementsambtenaren. En dan de in het belang van de handhaving der politie elders aangeworven gewapende politiedienaren. Ook hun tractement wordt terugbetaald. In welken vorm betaalt Midden-Celebes terug? In myn plan van eene federatievorming past het stelsel van bydragen. Op raad van den heer Colyn worde bepaald, dat de helft der te heffen belasting wordt gestort in 'slands kas. Dit is reeds in stryd met het beginsel der zelfregeering. Dat in- en uitvoerrechten eene Ryksbelasting zyn, dat ^{is} in den haak, omdat de handhaving van een algemeen toltarief eene questie van algemeen belang is. Maar het opiummonopolie en het zoutmonopolie zyn toch uit den aard der zaak meer locale belastingen. En de inkomstenbelasting, die ver

leden

31

31

Ieden jaar reeds gedeeltelyk is ingevoerd, is van zuiver loca-
len aard. Ik zou het meer eene erkenning vinden van de autono-
mie dezer streken, wanneer met uitzondering van in- en uitvoer-
rechten alle belastingen door de zelfbesturen zelf werden gere-
geld en beheerd en uit hare opbrengst zooveel werd uitgekeerd
aan den staat als er nog te kort komt aan de bydrage na aftrek
van de in- en uitvoerrechten. De monopolieën echter kunnen aan
het Ryk worden afgestaan, omdat dit tot het handhaven van mono-
polieën beter is toegerust.

De kassen der zelfbesturen worden gewoonlyk landschaps-
kassen genoemd. Er is een besluit van den Resident geslagen tot
regeling van die kassen. Is dit in orde ?

Houd ik vast aan het begrip zelfbestuur, dan is de
eenige bevoegde regelaar de zelfbestuurder. Maar deze heeft
daartoe de vereischte ontwikkeling niet. Daarom kwam in my op
het plan van de federatie, die in haar bestuur op kan nemen de
vertegenwoordigers van de Regeering. Dat bestuur zou dan de be-
voegde wetgever zyn voor de federatie.

Waaraan ontleent de Resident nu de bevoegdheid tot
het geven van voorschriften betreffende de landschapskassen ?

Aan de korte verklaring. Willende voorzien in een ge-
val, waarin een hooger ^{wetgever} nog geene regels gegeven heeft, bepaalt
de Resident hoe de landschapskas zal worden beheerd. De zelfbe-
sturen hebben deze regels te accepteeren ook zonder dat zy ge-
raadpleegd werden, omdat zy eene handteekening geplaatst hebben
onder eene verklaring alles goed te zullen vinden wat van Gou-
vernementswege voorgeschreven zal worden.

Blykt niet andermaal uit de bespreking van dit onder-
werp, dat het een contradictio in terminis is om te spreken van
zelfbestuur, thans, nu de korte verklaringen zyn gekomen in de
plaats van de politieke contracten ?

De inkomstenbelasting wordt geheven van het inkomen

hoe

hoe ook verkregen. Het bedraagt 5% van dat inkomen. Deze belasting is het hoofdmiddel van inkomst der landschappen.

De tractementen der bestuurders en hun personeel worden uit de landschapskas betaald.

Bovendien worden sommen daaruit beschikbaar gesteld voor de tot standbrenging van openbare werken, voor de ontwikkeling van landbouw en nyverheid, voor de aanbieding van onderwijs aan hoofden en bevolking. Dan wordt een gezondheidsdienst ingericht voor het verspreiden van begrippen over hygiëne en tot het verleenen van hulp aan hen, die verpleging en geneeskundige behandeling behoeven.

Nu zal er speciaal met het oog op den aanleg van openbare werken /irrigatiewerken, bruggen, gebouwen, telefoonaanleg/ meer geld noodig zyn dan uit de belastingopbrengst daarvoor kan worden gereserveerd. Ik becyfer het bedrag, dat daarvoor kan worden aangewezen op f 50.000 'sjaars. Dat is niet veel, in aanmerking genomen de groote uitgestrektheid, waarop zal worden gewerkt. Wanneer Midden-Celebes zal zyn uitgedydt tot den daaraan te geven omvang, dan is het grooter dan half Java.

Om aan de behoefte te kunnen voldoen, zal tot leening overgegaan kunnen worden, moettende de rentebetaling worden bestreden uit de genoemde f 50.000. Zoo'n geldleening zal toch onder waarborg van het Gouvernement moeten worden aangeaan. Dan is het noodig, dat in het geval wordt voorzien in den geest van art. 68 b al. 3 van het Reg. Regl.

De heer van Emmerik heeft na een bezoek aan het Paloe dal een aanvraag gericht tot het zelfbestuur van Sigi om er in den omtrek van Sakedi eene kolonie te beginnen van Javanen. By onderzoek blykt, dat er geen bezwaar tegen bestaat. Maar nu zou de heer v.E. zeer gebaat zyn door eene subsidie. Ik denk, dat het alleen mogelyk zal zyn om die immigranten te helpen, wanneer zy op zich willen nemen de uitvoering van een irrigatie-

werk

ht

werk ten behoeve van het landschap Sigi. Het loon, hun daarvoor uit te keeren, kan door hen worden omgezet in werktuigen, voeding en huisvesting. Ik breng het plan van den heer v. E. om hier eene uitzwerming van de Wittekruiskolonie te vestigen op deze plaats ter sprake, om aan te geven, dat op de begrooting van deze landschappen moeilyk een post kan worden uitgetrokken ter bevordering alleen van immigratie. Wel kan geld worden uitgegeven, wanneer eene vreemdelingenvestiging dienstbaar kan worden gemaakt aan de bevordering van den landbouw dezer streken.

Wanneer geen volk van buiten af Midden-Celabes komt helpen bevolken, dan kan van de ontginning der enorm groote uitgestrektheden woeste grond nog niet veel verwacht worden. Het is waar, dat men niet stilstaat en er vooral langs de kust steeds nieuwe klapperaanplantingen worden aangelegd, maar wat beteekent dat op de onafzienbaar uitgestrekte landen ?

Het Gouvernement heeft niet veel succes ^{gezien} van de emigratie der Javanen naar de Lampongs.

Ik stel my voor, dat meer verwacht zou kunnen worden van Chineezen uit Zuid-China, wanneer hun gronden hier aangeboden worden. Kleine perceelen zouden kunnen worden aangeboden, onder billyke voorwaarden en vrystelling van belasting gedurende de eerste 5 jaren b.v. De Baselsche Zending zou ^{schien} mitsdien kunnen helpen. Ook voor grootere ondernemingen zyn gunstiger voorwaarden aan te bieden dan thans mogelyk is volgens de bestaande voorschriften betreffende uitgifte van landbouwconcessies. De cynsbetaling begint thans reeds na het eerste jaar van exploitatie. Indien vrydom werd verleend voor de eerste vyf jaren, zal het beginnen van ondernemingen alhier minder kostbaar schynen.

Het uitgeven van landbouwconcessies is in de hand van het Gouvernement. Op dat gebied is men reeds voor de korte verklaring begonnen aan het afnemen van een recht van het zelfbestuur. Het is eene uiting van onze oude politiek: ^{reeds} slechts meer macht

macht centraliseeren in handen van het Gouvernement ten nadeele van de coulante afdoening van zaken. Tegenwoordig zyn wy in een nieuwen stroom van gedachten gekomen, die heil verkondigen van decentralisatie. Ons daarin latende gaan, zouden wy in overweging geven de landbouwconcessies weder te doen uitg^even door de zelfbasturen.

Maar dan zal de agrarische wetgeving voor deze landschappen ruimte moeten geven voor de vestiging van zakelyke rechten.

Is dit geschied, dan is het niet noodig, dat de stukjes Gouvernements grond, die als twee onbeduidende druppels vervloeien in de zee van landschapsgrond, behouden blyven. /Donggala en Tolitoli/. Dat bestaan van Gouvernementsgrond geeft maar aanleiding tot het scheppen van uitzonderingstoestanden, die niet meewerken tot vereenvoudiging van den gang van zaken.

Kunnen er eenmaal als op Gouvernements grond ook op de landschapsdomeinen zakelyke rechten worden gevestigd, dan is er geen beletsel meer voor handel en nyverheid om gebouwen aldaar te vestigen.

+ [

[Er bestaan thans zeer eenvoudige vormen van rechtspleging in Midden Celebes. Het is noodig, dat de vormen beschreven worden ter bevordering van eenheid en eenvoud.

] x

Dit werk zal nog gedaan moeten worden.]

Zoo is in deze memorie een en ander ter sprake gebracht om het karakter aan te geven van onzen arbeid in Midden-Celebes. De memorie is lang niet volledig. Wanneer onder het behandelen van verschillende aangelegenheden, waarnee ik nu bezig ben, my een en ander in de gedachte komt, dat eene vermelding in de memorie eischt, zal ik een ver^{volg} alsnog indienen.

Ik heb met deze memorie slechts een schets willen geven van ons streven. Enkele trekken. Meer niet. Byzonderheden zyn in het archief te vinden.

De lezing van deze memorie zal den indruk vestigen,

dat

35

35

dat het ruwe werk, het breken van den tegenstand van een oud conservatisme een eind genomen heeft, althans over het algemeen. Het land ligt nu vry wel open voor onzen invloed. De allereerste pioniersarbeid ligt achter den rug. Thans komt meer de wetgevende arbeid aan de orde. Enkele problemen zyn aangeroerd, waarin eene oplossing moet worden gegeven. Die oplossing moet spoedig en degelyk gegeven worden, aangezien de toekomst van dit land er van afhangt.

De hoofdvraag is: wordt dit land bestuurd met autonomie of in rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement ?

Wy leven thans onder het teeken der decentralisatie. Dat geeft hoop op eene gewenschte oplossing der hangende kwesties. En wanneer de gewenschte oplossing zal zyn aangegeven, dan is de grondslag gelegd van dat wat ik bereikbaar acht door inlandsche zelfbesturen: een eigen zich zelf bewust bestaan.

Al arbeidende, heb ik fouten gemaakt. Al voortgaande, ben ik gevallen en opgestaan. En weder gevallen en weder opgestaan.

Het woord van den zeeman is my hierby tot troost: Die niet vaart, raakt nooit aan den grond vast. Wie vaart, moet weten, dat hy weleens vastloopt.

Doch, het neemt niet weg, dat het vastloopen pyn doet. Weten zy het wel, die nooit voeren en daardoor nooit strandden ?

Pasanggahan Tomohon, 24 Juni 1906.

De ass.res.van Midden - Celebes,

/w.g./ Engelenberg.

Voor eensluidend afschrift:

~~h. De Wa.~~ Gouvernements Secretaris,

K. v. d. Hoff